

KASB-HUNAR TA'LIMI

ILMIY-USLUBIY, AMALIY, MA'RIFIY JURNAL

2025-yil, 5-son

KASB-HUNAR TA'LIMI

Профессиональное образование
Professional education

Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma'rifiy jurnal
2025-yil, 5-son

Muassislar:

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi,
Pedagogik innovatsiyalar, professional
ta'lim boshqaruv hamda pedagog kadrlarni qayta
tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti

Bosh muharrir: Z.Y.XUDAYBERDIYEV

Ijrochi direktor: H.SIROJIDDINOV

Tahrir hay'ati:

M.XOLMUXAMEDOV, R.X.JO'RAYEV,
A.Q.JALALOV, A.R.XODJABAYEV,
J.SH.SHOSALIMOV, A.NABIYEV,
A.A.HASANOV, H.SIROJIDDINOV,
K.M.GULYAMOV

Jurnal 2000-yildan nashr etila boshlangan.
O'zbekiston matbuot va axborot agentligida
2007-yil 3-yanvarda qaytadan ro'yxatga olinib,
0109-raqamli guvohnoma berilgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar
Mahkamasi huzuridagi Oliy Attestatsiya komissiyasi
tomonidan 2017 yil 29 avgustdagi 241/8 qarori
bilan Pedagogika fanlari bo'yicha dissertatsiyalar
yuzasidan asosiy ilmiy natijalarni chop etishga
tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Manzil: 100095, Toshkent sh., Olmazor tumani

Universitet ko'chasi, 2-uy

Tel.: 90-979-75-89; 94-677-90-32;

E-mail: kasbhunartalimi@mail.ru,
ksbjurnal@inbox.uz.

Nashr uchun mas'ul

H.Sirojiddinov

Sahifalovchi:

I.Sirojiddinov

Tahririyat fikri muallif nuqtai nazariga to'g'ri
kelmasligi mumkin.

Tahririyatga yuborilgan maqolalar tahrir etilmaydi
va egasiga qaytarilmaydi.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda "Kasb-hunar ta'limi"
jurnalidan olingani izohlanishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 12.05.2025-yil.

Bichimi 60x84 1/8

Bosma tabog'i 10. Adadi 60 nusxa.

Buyurtma "PROFIEDUPRESS" MChJ
bosmaxonasida chop etildi.

Korxona manzili: Toshkent shahri, Sirg'ali tumani,
Yangi Sirg'ali ko'chasi, 18-uy

МУНДАРИЖА

Тургунова Р. Развитие фразеологической грамотности учащихся че- рез игровые формы обучения	3
Bolqiyev A.B. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini folklor asarlar vositasida tarbiyalashning ilmiy asoslari	7
Aripjanova D. Maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkurini rivojlantirishda virtual muhitlardan foydalanish	11
Axmedov M.B. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy innovatsion faoliyatga tayyorlashning tizimli-pedagogik asoslari	15
Atabayeva N.N. Inklyuziv ta'lim fanini raqamli muhitda o'qitish metodikasi	23
Shovqiyeva L.Sh., Xo'jayeva S.M. Maktabgacha turli yoshdagi bolalarni qurish-yasashga doir ko'nikmalarini shakllantirish (tasviriy faoliyat misolida)	28
Ko'kiyev B.B. Bo'lajak pedagog muhandislarda ijodiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishni nazariy asoslari	36
Akmalova M. Boshqaruv kompetensiyalari yevropa tajribasida	39
Ernazarova L.A., Salimova M.R. Boshlang'ich ta'limda kitobxonlikni shakllantirishda alisher navoiy asarlarining o'rni	44
Asanov A. Bo'lajak huquqshunoslarni tayyorlash jarayonida pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirish	48
Dilbarjonov A.R. Axborot kommunikatsiya texnologiyalari va o'qitish jarayonining integratsiyasi: umumta'lim maktablari va professional ta'limda muhim ustuvor vazifalar	53
Safarov B.N. Maktabgacha ta'limga xorijiy tajribalarni joriy etishning o'ziga xos xususiyatlari	58
Berkinova Ch. Valeologik kompetensiyalar va pedagogik tasnifi	61
Saxatov Sh.M. Temuriylar mavzusini o'qitish metodikasi	65
Axunbabayeva Sh. Estetik tarbiya berish vazifalari, metodlari, vositala ri	69
N.U. BLUM taksonomiyasi asosida intellektual salohiyatni rivojlantirishning lingvodidaktik shart-sharoitlari	73
Safarova D.M. Kommunikativ kompetentsiya va madaniyatlararo xabardorlikni rivojlantirish	78
Burxonov Sh.Sh. Boshlang'ich ta'limda darsliklarni tayyorlashda xalqaro tajribalardan foydalanish	82
Latibjonova Z.N. Nutqida og'ir nuqsoni bo'lgan bolalarda muloqot ko'nikmalarini differensial yondoshuv asosida rivojlantirish (alaliyali bolalar misolida)	86
Umarova M.M. Oila bilan ishlashning asosiy ish shakllari	90
Sanakulov Z.I. Badiiy onomastik birliklar orqali talabalarda lingvistik kompetensiyani rivojlantirishning metodikasi	94
Ergasheva M.M. Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarning ijodiy faolligini takomillashtirish	102
Abdirasulov L. Ekologik ta'lim va tarbiyada xorijiy tajriba	106
Mardankulov J.A. Ta'limda innovatsion jarayonlarni boshqarish va kreativ muhitni shakllantirish	109
Otepbergenov Ж.С. Кредитно-модульная система как инструмент развития интеллектуально-когнитивного потенциала студентов ...	113
Meliboyev S.S. Tarix darslarida 10-11-sinf o'quvchilarining o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyalarini takomillashtirish	118
Salimova S.F. Talabalarni ijodiy fikrlash va mustaqil ta'lim ko'nikmalarini shakllantirishda noan'anaviy darslarining roli	121
Djumanioyozova M.R. Texnik oliy o'quv yurtlarida ingliz tilini o'rgatish nazariy-metodologik asoslari	124
Zokirova S.M., Alijonova M.M. Tabiat go'zalliklarini his etishda ekoestetikaning roli va shaxs kamolotiga ta'siri	127
Maxkamova D.X. Raqamli ta'lim resurslarini yaratishning didaktik imkoniyatlari	130
Kayumova N.R. Zamonaviy raqamli ta'lim platformalariga qo'yiladigan texnik, metodik va funksional talablar	134
Marasulova Z.A., Yigitaliyeva D.I. "Informatika ta'limiga innovatsion yondashuv asosida ta'lim texnologiyalaridan foydalanish"	140
Rahmonov Z.X. Ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarning o'rni	147

BADIIY ONOMASTIK BIRLIKLAR ORQALI TALABALARDA LINGVISTIK KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHNING METODIKASI

SANAKULOV ZAYNIDDIN IBODULLAYEVICH
f.f.f.dok. (PhD), dots., ChDPU

Annotatsiya: Mazkur maqola badiiy onomastik birliklar orqali lingvistik kompetensiyani rivojlantirishning metodik va didaktik xususiyatlarini tahlil qiladi. Maqolada kommunikativ (muloqotga yo'naltirilgan) metod, integratsion (fanlararo) metod, loyiha asosida o'qitish metodi va "Ismlar ma'nosi" metodining o'ziga xos jihatlari yoritiladi. Ushbu metodlar o'quv jarayonida talabalarning til va madaniyatga oid bilimlarini chuqurlashtirishga, shuningdek, lingvistik kompetensiyaning rivojlanishiga xizmat qiladi. Maqola o'qituvchilarga badiiy onomastik birliklarni o'qitishda samarali usullarni qo'llashda yordam beradi.

Kalit so'zlar: badiiy onomastika, lingvistik kompetensiya, kommunikativ metod, integratsion metod, loyiha asosida o'qitish, ismlar ma'nosi, tilshunoslik, didaktika, fanlararo integratsiya, o'quv metodlari.

Abstract: This article explores the methodology of developing linguistic competence through literary onomastic units. It discusses the communicative (communication-oriented) method, integrative (interdisciplinary) method, project-based teaching, and the "Meaning of Names" method. These approaches are designed to enhance students' understanding of language and culture, fostering the development of linguistic competence. The article offers educators valuable insights and effective methods for teaching literary onomastic units.

Keywords: literary onomastic units, linguistic competence, communicative method, integrative method, project-based teaching, meaning of names, linguistics, didactics, interdisciplinary integration, teaching methods.

KIRISH.

Badiiy onomastik birliklar tilshunoslikda muhim o'rin tutadi, chunki ular til va madaniyat o'rtasidagi bog'lanishni namoyon etadi. Badiiy nomlar nafaqat adabiyotda, balki kundalik muloqotda ham insonlarning madaniy va lingvistik tajribasini ifodalaydi. Ushbu maqola badiiy onomastik birliklar orqali lingvistik kompetensiyani rivojlantirishning metodikasini tahlil qiladi. Talabalarning tilga oid bilimlarini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik metodlarning ahamiyati katta bo'lib, ushbu maqolada kommunikativ (muloqotga yo'naltirilgan) metod, integratsion (fanlararo) metod, loyiha asosida o'qitish metodi va "Ismlar ma'nosi" metodi kabi yondashuvlar o'rganiladi. Ushbu metodlar yordamida

talabalar tilni faqat nazariy jihatdan emas, balki amaliy ravishda ham o'rganadilar. Xususan, badiiy nomlar o'quvchilarga turli madaniyatlarni o'rganishda, muloqotda samarali ishtirok etishda va lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishda katta yordam beradi. Maqola, shuningdek, badiiy onomastik birliklar asosida o'qitish metodlari talabalarning madaniy va tilshunoslik bilimlarini chuqurlashtirishda qanday samarali natijalarga olib kelishini ko'rsatadi.

ASOSIY QISM.

O'zbekistonda nemis tili xorijiy tillar orasida tobora ommalashib bormoqda. Xususan, turli oliy o'quv yurtlari, ixtisoslashtirilgan maktab va akademik litseylar, Goethe-Institut markazlari hamda nemis tili bo'yicha xalqaro sertifikatlash

dasturlari bu tilni chuqur o'rganish uchun keng imkoniyatlar yaratib bermoqda. Bunda nemis tili o'rganishning amaliy-ma'naviy qiymatini oshirish, talabalarning lingvistik kompetensiyasini kengaytirish hamda ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish ustuvor vazifalar sirasiga kiradi.

Shu nuqtayi nazardan, badiiy onomastik birliklar (ism, familiya, toponim, laqab, poetik nom va b.) bilan ishlash til o'rganishda juda katta ahamiyatga ega. Ya. Komenskiy o'zining didaktika haqidagi tadqiqotlarida, "o'quv jarayonida o'rganuvchilar uchun qiziq va hayotiy bo'lgan materialdan foydalanish, ta'lim mazmunini chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi", deb ta'kidlaydi. Zero, badiiy onomastik birliklar til va madaniyatning alohida bir bo'lagi sifatida hayotiylik tamoyilini ro'yobga chiqaradi.

Sohaviy tadqiqotlarda lingvistik kompetensiyani shakllantirishda innovatsion va integratsion metodlarni qo'llash talabalarning so'z boyligi, talaffuz va matnni semantik tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga zamin yaratishi alohida ta'kidlanadi. Badiiy onomastik birliklarni o'rganish esa ana shu jarayonda "til + madaniyat" uyg'unligiga erishishning samarali yo'llaridan biridir.

Mazkur paragrafda badiiy onomastik birliklar orqali til o'rganishning metodik hamda didaktik asoslari keng yoritiladi. Metodik xususiyatlar – qanday usullar, dars ishlanmalari, mashqlar bilan o'quv jarayonini boyitish mumkinligiga qaratilgan. Bunda asosan nemis tili o'quv jarayonidagi fonetik, leksik, grammatik, semantik ko'nikmalarni o'stirish, shu bilan birga milliy (o'zbek) onomastik meros bilan o'zaro qiyosiy tahlil qilish usullariga e'tibor qaratiladi.

Badiiy onomastik birliklar asosida talabalarning lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan bir qator samarali metodlar mavjud bo'lib, ularni o'quv jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiya qilish uchun o'qituvchi tomonidan tegishli

ko'nikmalarga ega bo'lish talab etiladi. Shuningdek, ko'plab ilmiy manbalarda bu kabi metodlarni qo'llash ma'lum shart-sharoitlarni taqozo etishi ta'kidlangan. Shu munosabat bilan biz o'z tadqiqotimiz doirasida tajriba-sinov ishlari davomida ushbu metodlardan foydalangan holda dars jarayonlarini tashkil etdik hamda ularning samaradorligini oshirishga qaratilgan metodik-didaktik ko'rsatmalar ishlab chiqib, pedagoglar e'tiboriga havola qildik. Quyida mazkur metodlarning ayrimlari haqida kengroq ma'lumot beriladi.

Kommunikativ (muloqotga yo'naltirilgan) metod bu – talabalarning tilni faqat o'rganish obyekti sifatida emas, balki real muloqot vositasi sifatida qo'llashlarini ta'minlaydigan yondashuvdir. Metodning mazmuni Communicative Language Teaching tamoyillariga asoslanib, o'rganilayotgan tilni turli suhbat, rolly o'yin va dialoglar shaklida faol qo'llashni maqsad qiladi.

Tadqiqotimizning tajriba-sinov bosqichlarida ushbu metoddan samarali foydalanish uchun quyidagi metodik-didaktik shartlar talab etilishi aniqlandi:

Guruhlar yoki juftliklarda ishlash: o'qituvchi dars avvalida talabalarni kichik guruhlar yoki juftliklarga bo'ladi. Kreativ yondashuv orqali rolly o'yin (role play) vaziyatlari oldindan rejalashtiriladi. Guruh a'zolarining bir-biriga bo'lgan muloqotini rag'batlantirish, passiv talabalarni ham faol ishtirok etishga jalb qilish metodning pirovard natijasini oshiradi;

badiiy onomastik birliklardan foydalanish: matnda uchraydigan personaj nomlari (Hans, Alisher), joy nomlari (Samarqand, München) yoki mifologik nomlar (Faust, Mephistopheles) guruh muhokamasi va rolly o'yin ssenariylarida markaziy o'rin tutadi. O'qituvchi "Hans Samarqandga keldi" kabi ssenariy vazifalarini tuzishi yoki talabalar o'zlari ssenariy yozishi mumkin. Keyinchalik ana shu nomlar dars davomida muntazam qo'llaniladi;

rolli o'yin va dialogning qo'llanishi: "Hans – sayyoh, Otabek – badiiy matn qahramoni" vaziyatida talabalar nemis va o'zbek madaniyati to'qnashuvida yuzaga keladigan suhbatni ijro etadilar. Dialog savol-javob, bayon, ko'rsatma, so'rov shaklida qurilishi mumkin. Muhim jihati shundaki, rolli o'yinda badiiy onomastik birliklar (Hans, Otabek, Samarqand) suhbat mavzusiga integratsiya qilinib, real nutqiy kontekst yaratiladi. Rolli o'yin yoki guruh suhbatlari yakunida talabalardan

o "Suhbat davomida qaysi nomlarni ishlatdingiz?"

o "Nomlar mavzuga qanday ma'noviy rang bera oldi?"

o "Nemis tilida onomastik birliklar talaffuzi va qo'llanishida qanday qiyinchiliklarga duch keldingiz?" kabi tahliliy savollar orqali metod doirasida o'quvchilar nutqiy jarayonni o'zlari tahlil qilishga erishiladi.

Mazkur metodning maqsadli qo'llanishi talabalar lingvistik kompetensiyaning rivojlanishiga sabab bo'lishiga guvoh bo'ldik. Jumaldan, rolli o'yin va dialoglarda takroran talaffuz qilish orqali onomastik birliklarning fonetik xususiyatlari yodda qoladi. Leksik va semantik kompetensiya: Badiiy nomlarning leksik ma'nosi, ma'no ko'lamini tushunish (Hans – shaxs ismi, Samarqand – shahar nomi) kontekstda aniq ko'rinadi, talabalar lug'at boyligini oshirishadi. Talabalar nutqiy vaziyatda nomlarga xos madaniy, tarixiy, ijtimoiy ma'nolarni tushunib, ulardan joyida foydalanishni o'rganadilar. Bu "nom"ning nutqiy kontekstda tutgan o'rnini chuqur his qilishni ta'minlaydi. Natijada pragmatik kompetensiya shakllanadi. Communicative Language Teaching talabalar muloqotga kirishishini undaydi, shuningdek, nomlardagi ifoda vositalarini ishlatish jarayonida og'zaki va yozma nutq faollashadi. Badiiy onomastik birliklar oddiy so'zlarga qaraganda shaxsiy, tarixiy va geografik konnotatsiyaga ega bo'lgani uchun qiziqish uyg'otadi.

Tajriba-sinov ishlari shuni ko'rsatdiki, "Kommunikativ (muloqotga yo'naltirilgan) metod" badiiy onomastik birliklardan foydalanishni talabalar faqat lug'aviy ma'noda emas, balki real hayotiy va nutqiy kontekstda ko'rishiga imkon yaratadi. Aynan shunday yondashuv orqali madaniyatlararo muloqot kompetensiya rivojlanadi. Rolli o'yinlarda turli madaniy kodlar ifodasi bo'lgan nomlar (Hans, Otabek, Samarqand va b.) real muloqot vaziyatida qo'llanilishi talabalarni bir-birining madaniyatini chuqurroq o'rganishga undaydi. Bundan tashqari, talabalarga ijodiy izlanish imkonini beradi. Turli ssenariy tuzish, dialogni to'ldirish orqali nomlarni qanday ishlatish bo'yicha mustaqil qaror qabul qilishadi. Shuningdek, mazkur metod xotirada tezroq saqlash va o'qitish samaradorligini oshirishi dalillandiki, bunda badiiy onomastik birliklar "nutq voqeligi" orqali idrok qilinadi, bu esa oddiy yodlashdan ko'ra ancha samarali usul ekanini ko'rsatdi.

Shunday qilib, "Kommunikativ (muloqotga yo'naltirilgan) metod" badiiy onomastik birliklarni dars jarayonida qo'llash talabalarda til o'rganishga nisbatan motivatsiyasini oshiradi, leksik va semantik tushunishni boyitadi hamda talabalarni rejalashtirilgan nutqiy faoliyat markaziga qo'yadi. Shunday metodik yondashuv nemis tili yoki boshqa xorijiy tillar o'rganuvchilarda lingvistik kompetensiyaning barcha tarkibiy qismlarini izchil rivojlantirishga xizmat qiladi.

Integratsion (fanlararo) metod – bu xorijiy tilni boshqa fanlar (adabiyot, tarix, madaniyat, geografiya, ijtimoiyot va b.) bilan birgalikda o'qitishni nazarda tutuvchi yondashuvdir. Metodning asosiy g'oyasi shundan iboratki, til o'rganish jarayonida quruq lingvistik bilimlar bilan cheklanib qolmasdan, badiiy matnlar, tarixiy voqealar, ijtimoiy-ma'naviy kontekst va madaniy merosni ham yoritish kerak. Bu esa talabalarda o'rganilayotgan til va milliy madaniyat o'rtasida bog'liqlikni hosil qilib,

ularning dunyoqarashini kengaytiradi.

Tajriba-sinovishlarimizdavomidamazkur metodni dars jarayonida qo'llash shartlari va bosqichlariga aniqlik kiritildi. Jumladan, badiiy matn tanlashda nemis adabiyotidan olingan kichik matn yoki parchalariga e'tibor qaratiladi (masalan, Thomas Mann, Goethe, Schiller, H. Böll, Herta Müller ijodidan). Tanlagan matnlarda uchraydigan toponimlar (Berlin, Hamburg, Rheinland va b.), to'qima familiya yoki ism kabi onomastik birliklar ajratib olinadi. Fanlararo bog'liqlikni tashkil etish maqsadidan kelib chiqqan holda darsda nafaqat matnning lingvistik jihatlari, balki uning tarixiy, geografik, madaniy konteksti ham o'rganiladi. Masalan, nemis tilidagi familiyalarining (Müller, Fischer, Bauer) ijtimoiy-tarixiy kelib chiqishi bilan o'zbek familiyalarini (Temirov, Qo'chqorov, Shodmonov) qiyoslash amalga oshiriladi. Bu ishda tarix, sotsiologiya yoki madaniyatshunoslik fanlaridan qator ma'lumotlar keltirilishi mumkin. Bunda o'qituvchi oldindan tayyorlangan savollar, topshiriqlar yoki testlar yordamida toponimlar va familiyalarni qiyosiy o'rganish vazifasini beradi. Talabalar dars davomida "Berlin – Toshkent", "Hamburg – Buxoro" yoki "Müller – Temirov" kabi juftliklarni lingvistik, tarixiy va ijtimoiy nuqtayi nazardan taqqoslaydi. Natijada madaniyat, tarix, geografiya elementlarini keltirish orqali talabalarda umumiy tushuncha shakllanadi: nemis tilida Müller – tegirmonchi, o'zbek tilida Temirov – temirchi bilan bog'liq xususiyat va b. Darsning oxirgi bosqichida talabalar bilimlarini jamoaviy munozara yoki loyihalar (mini-prezentatsiya, stend-taqdimot) orqali mustahkamlashi maqsadga muvofiqdir. Bunda turli fanlar bilan bog'liq savollar (toponimlar orqali hudud ijtimoiy-iqtisodiy rivoji, familiyalar orqali kasb-hunarlarining tarixiy ahamiyati) munozara qilinishi ham mumkin.

Mazkur metod nafaqat talabalarda fonetik, leksik ko'nikmalarni rivojlantirishga

hissa qo'shadi, balki integratsion metod badiiy onomastik birliklarni "til + adabiyot + tarix + geografiya" chizig'ida o'rganishga imkon beradi. Bu esa dars jarayonini ancha boy va qiziqarli qiladi, o'rganilayotgan til orqali boshqalarning madaniy merosiga kirib borish imkoniyatini taqdim etadi. Shuningdek, talabaning nutqiy faolligi ortadi, chunki talabalar biror nom haqida nafaqat lug'aviy, balki tarixiy, geografik yoki etnografik fikr bildirishi kerak bo'ladi.

Tajriba-sinov mashg'ulotlari ko'rsatdiki, integratsion (fanlararo) metodda talabalarda lingvistik kompetensiya nafaqat talaffuz, lug'aviy boylik, grammatika, balki madaniy xabardorlik bilan birga shakllanishi xulosalandi. Shuningdek, ular o'zbek va nemis madaniy kontekstlarini taqqoslab, mentalitet va madaniy tafovutlar to'g'risida chuqurroq tasavvurga ega bo'lishadi. Til o'rganishga doir amaliy mashg'ulotlar (toponim va familiyalarni qiyoslash, geografik-fanlararo tahlil) tanish-tekshirish-dalil keltirish kabi tadqiqot usullarini kuchaytiradi. Bu esa intellektual faollikni oshiradi va dars samaradorligini yuqori darajaga olib chiqadi.

Demak, integratsion (fanlararo) metod – xorijiy tilni keng madaniy, tarixiy va ijtimoiy kontekstda ko'rish, badiiy onomastik birliklar misolida boshqa fanlar bilan bog'liq ma'lumotlarni ham talabalarga yetkazishga xizmat qiladi. Natijada talabalarining lingvistik kompetensiya bilan birga madaniy idrok va mentalitetlararo muloqot ko'nikmasini rivojlantiradi, dars jarayonini biryozlama emas, hamkorlik va tadqiqot ruhi bilan boyitadi. Shuningdek, talabalarga nemis tili orqali shunchaki lug'at va grammatikani emas, balki butun bir madaniy makonni ham o'rganish imkonini beradi.

Shu tariqa, integratsion metod badiiy onomastik birliklarni nafaqat til o'rganish vositasi, balki turli fanlararo kompetensiyalarni shakllantirishning samarali mexanizmiga aylantiradi.

Qiyosiy (komparativ) metod – ikki

yoki bir nechta tilda uchraydigan onomastik birliklarni fonetik, leksik, semantik va stilistik jihatdan taqqosiy tahlil qilishga asoslangan yondashuvdir. Metodning asosiy g'oyasi shuki, bitta nomning har xil tillardagi yozilish, talaffuz, semantik ma'no doirasi yoki stilistik rang-barangligini tahlil qilish natijasida talabalar shu nom til tizimiga doir o'ziga xoslikni tezroq idrok etadilar. Bu yondashuv kontrastiv tahlil orqali lingvistik xatolarni kamaytiradi va turli til sistemalarining o'xshash va farqli tomonlarini yaxshiroq tushunishlariga yordam berishi aniqlandi.

Ushbu metodni dars jarayonida qo'llash uchun, dastavval, badiiy matn yoki nomlar jamlanmasi tanlanadi. Bunda o'qituvchi nemis adabiyotidan (masalan, Goethe ijodidan "Mephistopheles", Schiller asarlaridan personaj nomlari) yoki nemis geografiyasidan (Berlin, Hamburg) nomlarni ajratib oladi. So'ngra o'zbek adabiyoti yoki geografiyasidan mazmunan yoki shaklan qiyos qilinishi mumkin bo'lgan onomastik birliklar (mas., Toshkent, Buxoro, Samarqand, "Alpomish" dostonidagi ismlar) tanlanadi. Qiyosiy (komparativ) tahlil jarayonida talabalar ikki tilda uchraydigan nomlarni bir varaqda yonma-yon yozib, ularning talaffuz (fonetik) farqlari, yozilish imlo (grafik) jihatlari, semantik ma'no doirasi, stilistik qiymati haqida fikr yuritadilar. Masalan, "Mephistopheles" nemis tilida 'mɛ.fis.to.fɛ.ləs' tarzda talaffuz etilsa, o'zbekcha tarjimada "Mefistofel" shakli uchrashi mumkin, 'ph' tovushi o'zbek transliteratsiyasida 'f' harfi bilan uzaytirilmasligi, ma'no rang-barangligi (yovuz ruh timsoli) qay darajada saqlanishi ham tahlil qilinadi. Shuningdek, o'qituvchi "Berlin – Toshkent" juftligi misolida shahar nomlarining kelib chiqishi, o'zbekcha transkripsiya, nemischa yozilish, tarixiy-etimologik xususiyatlarini solishtiradi. Bundan tashqari, "Hamburg – Buxoro" bo'yicha ham shaharlarning fonetik talaffuzi, madaniy jihatlari, turistlar uchun qiziqarli nuqtalar tahlil qilinishi mumkin. Talabalar

o'z o'rganishlarini taqdimot, plakat yoki og'zaki munozara shaklida namoyish etishlari maqsadga muvofiq. Qiyosiy jarayon oxirida o'qituvchi quyidagi savollarni berishi mumkin:

- "Nomlarni talaffuz qilishda eng ko'p qaysi tovushlar murakkablik tug'dirdi?"
- "Semantik jihatdan ushbu nomlar ikki tilda ham bir xil ma'noni ifodalaydimi?"
- "Madaniy-fon tarkibida qanday farqlar bor?"

Talabalar bir-birining izohlarini eshitib, bahs-munozara orqali tushuncha va xulosalarni mustahkamlashadi.

Mazkur metod maqsadli qo'llangan taqdirda talabalarining lingvistik kompetensiyalari, jumladan, fonetik ko'nikmalari (kontrastiv yondashuv fonetik xatolarni tezroq aniqlash va to'g'rilashga yordam beradi. Talabalar nemischa va o'zbekcha tovush tizimi, transliteratsiya, urg'u o'rni, bo'g'in tuzilishi haqidagi muhim ma'lumotlarni tezroq idrok etishadi), semantik va leksik boyligi (qiyoslash jarayonida nomlarning ma'no doirasi va lug'aviy xususiyatlari aniq ko'zga tashlanadi. Masalan, bir nom turli tillarda bir xil ma'noni ifodalashi yoki umuman boshqacha semantik yuklamaga ega bo'lishi mumkin. Bu leksik kompetensiyani kengaytiradi), stilistik tadqiqot ko'nikmasi (ayrim badiiy onomastik birliklar nemis adabiyotida ramziy yoki mifologik ma'noga ega bo'lsa, o'zbek tilida esa bu ma'no boyligi tarjima jarayonida biroz o'zgargan bo'lishi mumkin. Buni qiyoslab o'rganish talabalarni stilistik tahlilga undaydi, tilning badiiy va ma'naviy qirralarini chuqurroq tushunishga yo'naltiradi), madaniy idrok va mentalitetni o'rganish (nomlardagi ijtimoiy, tarixiy va madaniy fon talabalarda mentalitetlararo qiyos qilish malakasini hosil qiladi. Bu jarayon talabalarining madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini ham kengaytiradi) kabilar rivojlanishi

isbotlandi.

Shunday qilib, “Qiyosiy (komparativ) metod” – xorijiy tilni, xususan nemis tilini, badiiy onomastik birliklar orqali samarali oʻrganishning muhim yoʻnalishlaridan biridir. Nomlarning fonetik, leksik, semantik, stilistik xususiyatlarini har xil tillarda birmabir qiyoslash talabalarni til tizimidagi muvofiq va nomuvofiq jihatlarni tezroq payqash, madaniy, tarixiy, maʼnaviy xabardorlikni oshirish, xorijiy til va oʻz ona tili oʻrtasidagi parallel yoki tafovutlarni tanqidiy tahlil qilishga oʻrgatadi.

Natijada, bunday yondashuv talabalarida lingvistik kompetensiyaning barcha tarkibiy qismlari – fonetik, leksik, grammatik, semantik va pragmatik – mustahkamlashiga sezilarli darajada hissa qoʻshadi.

Navbatdagi samarali metodlardan biri – loyiha asosida oʻqitish metodida talabalar berilgan mavzu doirasida mustaqil yoki guruh shaklida loyiha bajaradilar. Ushbu loyiha davomida talabalar nafaqat tilning grammatik, leksik va fonetik jihatlarni chuqur oʻrganishadi, balki ularni tarixiy-etimologik, madaniy va geografik kontekstda tahlil qilish imkoniyati ham yaratiladi. Masalan, “Nemis va oʻzbek onomastikasi” mini-loyihasi orqali talabalar nemis va oʻzbek tillarida uchraydigan ism, familiya, toponim kabi birliklarning kelib chiqishi, tarixiy rivojlanishi va madaniy xususiyatlarini solishtiradilar. Bu yondashuv talabalarni faqat darslik materiallariga bogʻlab qolmay, real hayotiy manbalar (gazetalar, jurnallar, elektron resurslar) yordamida mustaqil izlanishga ham undaydi. Mini-loyihani tashkil etish uchun talabalar 5–10 ta nemischa (joy nomi, ism, familiya) va oʻzbekcha (ism, toponim) misollarini tanlab oladilar. Masalan, nemis adabiyotidan yoki geografik materiallardan “Berlin”, “Hamburg”, “Müller”, “Fischer” kabi birliklar, oʻzbek adabiyotidan esa “Toshkent”, “Buxoro”, “Temirov”, “Qoʻchqorov” misollarini keltirish mumkin. Har bir guruh ushbu birliklarning tarixiy-

etimologik maʼnosini, talaffuz va yozilish jihatlarni tekshiradi. Talabalar elektron lugʻatlar (masalan, DUDEN Online, Wiktionary) va tarixiy manbalar yordamida qoʻshimcha maʼlumot izlashadi. Loyihaning keyingi bosqichida guruhlar toʻplagan maʼlumotlarni asos qilib, slaydlar yoki plakat shaklida taqdimot tayyorlaydi. Taqdimotda har bir onomastik birlikning kelib chiqishi, madaniy va tarixiy konteksti, semantik rang-barangligi aniq ifodalangan boʻlishi vazifada aniq ifodalanadi. Taqdimot davomida talabalar oʻz izlanishlarini va solishtirish natijalarini guruh oldida namoyish etishadi. Bu jarayonda ularning nutqiy kompetensiyasi ham mustahkamlanadi. Yakuniy bosqichda har bir guruh oʻz loyihasini himoya qilib, taqdimot yoki poster shaklida sinf oldida bayonot berishadi. Taqdimotdan soʻng savol-javob sessiyasi tashkil etiladi. Oʻqituvchi va boshqa guruh aʼzolari loyihada keltirilgan maʼlumotlarga oid savollar berishadi, talabalar esa oʻz fikrlarini izchil va asosli tarzda himoya qilishadi. Bu bosqich talabalarning muloqot, kritik fikrlash va hamkorlik koʻnikmalarini yanada chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot tajriba-sinov ishlari natijalari shuni koʻrsatdiki, loyihaga asoslangan oʻqitish talabalarni mustaqil izlanishga, ilmiy manbalar, elektron resurslar va tarixiy adabiyotlardan faol foydalanishga undaydi. Bu jarayon orqali talabalar til oʻrganish jarayonini faqat nazariy bilimlardan iborat emas, balki real hayotiy tajribaga aylantiradilar. Shuningdek, guruhda bajariladigan loyiha talabalarida ijodiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va muammolarni hal etish koʻnikmalarini rivojlantiradi. Hamkorlikda ishlash esa sinfda jamoaviy muloqotni kuchaytiradi. Bundan tashqari, taqdimot, savol-javob va himoya sessiyalari talabalar ogʻzaki nutqini rivojlantirishga katta hissa qoʻshadi. Bu ularga nafaqat oʻz bilimlarini ifodalash, balki boshqalar bilan samarali muloqot qilish imkonini beradi.

“Ismlar maʼnosi” metodi dars jarayonida

talabalarga o'z ismlarining kelib chiqishi, semantik jihatlarini, madaniy va shaxsiy ahamiyati haqida o'zaro muloqot olib borish imkonini yaratishdir. Bunda har bir ishtirokchi o'z ismi orqali shaxsiy identiteti, oilaviy va madaniy merosi bilan bog'liq voqealarni, his-tuyg'ularini va fikrlarini ifodalashi maqsad qilinadi. Ushbu yondashuv nafaqat til bilimlarini mustahkamlashga, balki madaniyatlararo xilma-xillikni, shaxsiy individuallikni va ijtimoiy muloqotni rivojlantirishga ham katta hissa qo'shadi.

Dars boshida o'qituvchi barcha ishtirokchilarni doira shaklida joylashtiradi. Bu tartib darsning interaktivligini oshirib, barcha talabalar teng darajada fikr bildirishga imkon yaratadi. Talabalar o'z ismlarini turli ranglardagi qog'ozlarga yozib olish vazifasini bajaradilar. Bu vazifa orqali har bir ishtirokchining individual xususiyatlari aks etadi va vizual materiallar yordamida darsning estetik jihatini mustahkamlanadi. Shundan so'ng savol-javob bosqichi boshlanadi: o'qituvchi yoki guruh sardorlari tomonidan quyidagi savollar asosida muhokama o'tkaziladi:

1. Ismingizni ma'nosi nima?
2. Ismingiz sizga yoqadimi? Agar yoqmasa nima uchun?
3. Ismingizni kim qo'ygan va bu uchun nima sabab bo'lgan?
4. Ismingizni o'zgartirishni hohlamidingiz? Nima sababdan?
5. Ismingizni boshqacha aytiladigan shakllari bormi?
6. Ismingiz bilan bog'liq qiziqarli voqealar bo'lganmi?
7. Sizni qanday atashlarini hohlardingiz?

Ushbu savollar talabalarni o'z ismlari haqida chuqurroq o'ylashga, shaxsiy va madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi tafsilotlarni ifodalashga undaydi. Muhokama jarayonida har bir talaba navbat bilan o'z ismi va uning ma'nosi haqida fikrini bayon qiladi. Guruh a'zolari bir-birining izlanishlari, shaxsiy tajribalari va hikoyalarga savol-javob orqali qo'shimcha izohlar kiritadi.

Dars oxirida talabalar doira shaklida o'zaro fikr almashish orqali ismlar orqali shaxsiy individuallik va madaniyatlararo xilma-xillikni ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

"Ismlar ma'nosi" metodi talabalarni shaxsiy ismlarning kelib chiqishi, semantik rang-barangligini va madaniy kontekstini tahlil qilishga undaydi. Masalan, kimdir o'z ismi bilan bog'liq shaxsiy yoki oilaviy tarixni bayon qilsa, boshqalar esa madaniy nuqtai nazardan izoh berishi mumkin. Bu esa talabalar orasida kontrastiv tahlil va stilistik tafovutlarni tezroq idrok etishga yordam beradi. Shuningdek, do'stona va interaktiv muhit yaratishiladiki, ismlar haqidagi qiziqarli voqealar, oilaviy hikoyalar va shaxsiy izlanishlar darsda do'stona muhitni shakllantirishga yordam beradi. Talabalar o'zaro samimiy muloqot o'tkazib, bir-birining madaniy qadriyatlarini hurmat qilishni o'rganishadi.

Tajriba-sinov ishlarimiz natijalari shuni ko'rsatdiki, "Ismlar ma'nosi" metodi talabalar orasida individuellikni namoyish etish va shaxsiy identitetni mustahkamlash, nutqiy va muloqot kompetensiyasini rivojlantirish orqali til o'rganish jarayonining samaradorligini oshiradi.

Shu tarzda, "Ismlar ma'nosi" metodi talabalarni o'z shaxsiy tarixlari, oilaviy an'analari va madaniy xususiyatlarini ifoda etishda faol ishtirok etishga undaydi. Natijada, bu metod nafaqat lingvistik kompetensiyaning leksik, fonetik, semantik va pragmatik jihatlarini rivojlantirishga, balki madaniyatlararo muloqot, shaxsiy individuallik va ijtimoiy identitetni mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

XULOSA.

Maqolada keltirilgan metodik va didaktik yondashuvlar orqali badiiy onomastik birliklar orqali lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish jarayoni keng tahlil qilindi. Badiiy nomlarning lingvistik, kognitiv va madaniy aspektlari talabalarning tilni o'zlashtirish jarayonida muhim rol o'ynaydi.

Kommunikativ yondashuv, integrativ metodlar va loyiha asosidagi ta'lim, o'quvchilarga tilning badiiy nomlar orqali tilni interaktiv o'rganish imkoniyatlarini yaratadi. Shuningdek, badiiy onomastik birliklar yordamida o'quvchilarning ma'naviy va madaniy dunyoqarashini kengaytirish,

ularning tilga bo'lgan qiziqish va tushuncha darajasini oshirishda samarali usullarni taqdim etadi. Umuman olganda, maqolada keltirilgan metodlar, onomastik birliklarni o'rgatishda innovatsion yondashuvlarni ilgari suradi va tilshunoslik fanining amaliy ahamiyatini kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti" O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirining 2021-yil 17- dekabrda 406-son buyrug'iga 1-ILOVA. https://drive.google.com/file/d/1PESxLJtLz4Nfid_KukzQh-FR5Fy7twPp/preview
2. Baxtiyorov S. Toponimik birliklarning lingvistik xotirani rivojlantirishdagi o'rni. –Toshkent: Fan, 2021. –B.351.
3. Коменський Ян. Велика дидактика // Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 664 с.
4. Funk H. Methodische Konzepte für den DaF-Unterricht. // Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Ein internationales Handbuch. Art. 104. – Berlin/Wien: De Gruyter. – S. 940-952.
5. Kramsch C. Language and Culture. Oxford University Press, 1993.; Wierzbicka A. Understanding Cultures Through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. Oxford University Press, 1996.
6. O'zR VMning 2013-yildagi "Uzluksiz ta'lim tizimining chet tillar bo'yicha davlat ta'lim standartini tasdiqlash to'g'risida"gi 124-son qarori.
7. Санакулов, З. И. (2019). Using of fiction in teaching foreign languages as a factor for formation of reproductive competence. Иностранные языки в Узбекистане, (2), 77-83.
8. Zayniddin, Sanakulov. "Chet tilini o'qitishda kompetensiyaviy yondashuv." Ta'lim, tarbiya va innovatsiyalar jurnali 1.3 (2025): 16-18.
9. Sanakulov, Z. (2024). CLASSIFICATION OF LITERARY NAMES. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 5(07), 196–204. <https://doi.org/10.37547/mesmj-V5-I7-25>
10. Wierzbicka A. Understanding Cultures Through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. Oxford University Press, 1996.